



De geschiedenis van de omgeving als factor in het onderwijs

Hans van der Linde

De eigen omgeving als historische informatiebron

In zijn inleiding tijdens de didactiekconferentie 'Locale geschiedenis is wereldgeschiedenis' ging Hans van der Linde in op de vraag waarom de eigen omgeving bij het geschiedenisonderwijs betrokken zou moeten worden en welke mogelijkheden hij daartoe ziet. Het onderstaande artikel is een samenvatting van deze inleiding.

Al sinds Adam en Eva hebben mensen iets met hun omgeving. De omgeving is de plaats waar mensen worden geboren, waar zij worden opgevoed, waar zij kennis maken met de boom van goed en kwaad, waar zij vriendschappen sluiten en deel uitmaken van een gemeenschap die hen vormt. Sommigen blijven hun hele leven in hun geboorteplaats wonen. Anderen ontsnappen zodra zij de kans krijgen. Weer anderen keren later terug. Het dorp, de stad of streek waar men geboren is, uiterlijk en taal zijn voor veel mensen medebepalend voor hun gevoel van identiteit of de identiteit die zij door anderen aangemeten krijgen. De omgeving is ook de plaats waar mensen uit andere landen en streken integreren en zich de geldende cultuur al dan niet eigen maken.

Voor veel leerlingen gaat geschiedenis over ouwe koeien en dooie kerels die niets met hun eigen leven te maken hebben. De socioloog Van Doorn heeft ooit eens de opmerking gemaakt dat geschiedenis eigenlijk iets voor bejaarden is¹. Want alleen wie ouder is kan terugkijken en zich verbazen, heeft voldoende ervaringskennis om te vergelijken en te relativeren. Maar de jeugd kijkt vooruit. Geschiedenis is het verhaal van de vorige generatie waartegen zij zich verzet. Waartegen zij zich moet verzetten om zich vrij te kunnen maken voor een eigen toekomst. De eigen omgeving daarentegen is bekend en vertrouwd terrein. Bovendien biedt hij concrete aanknopingspunten met het verleden. Het is de wereld in een waterdruppel.

Beeldvorming

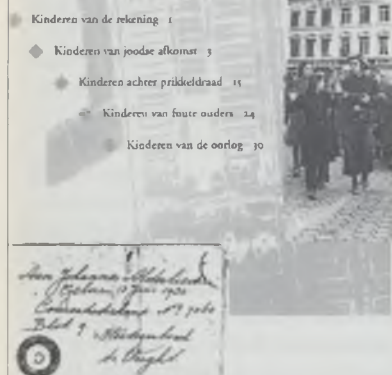
Een leerling is geen onbeschreven blad. In hun eigen omgeving, hun milieu, hebben zij al beelden van heden en verleden opgebouwd. Daarin spelen kennis en emotie een belangrij-

ke rol. Het is de taak van het geschiedenisonderwijs om dergelijke beelden van het verleden en het heden in hun onderlinge samenhang uit te breiden en te nuanceren. Daarbij moet aansluiting worden gezocht bij de al aanwezige kennis en emotie. Geschiedenismethoden bieden wel een zeker overzicht maar dat is doorgaans abstract: mensen van vlees en bloed zijn uit het overzicht verdwenen. De omgeving daarentegen is te gebruiken als een primaire historische informatiebron. We vinden er materiële sporen van het verleden in archieven, musea, de gebouwde omgeving en het landschap, maar ook de immateriële sporen zoals gewoonten en gebruiken, normen en waarden. In de omgeving, de fysieke ruimte en de bronnen die erop betrekking hebben, schuilt de mogelijkheid om voorbij mensen weer tot leven te brengen. Juist de reacties van mensen op hun tijd, op hun omgeving, op hun eigen levensvragen in het verleden bieden de mogelijkheid tot spiegeling, tot reflectie en tot bestaansverheldering.

Hans van der Linde is educatief medewerker van de Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening en voorzitter van het Landelijk Overleg Omgevingsgeschiedenis.

Op hoog bevel van elders

Kinderen en het Kamp Vught 1943 - 1945



Voor beeldvorming is niet alleen aangeboden kennis belangrijk, maar ook de wijze waarop en de plaats waar deze kennis verworven wordt. Confrontatie met het verleden 'in het echt' biedt mogelijkheden voor beeldvorming waar onderwijs uitsluitend in de klas tot op zekere hoogte slechts een surrogaat kan zijn.

Geschiedenis in het onderwijs is dienstbaar aan de opvoeding en de ontwikkeling van leerlingen. Althans zo interpreteer ik de algemene doelstelling van de basisvorming. Het gaat daarbij om leerlingen die inzicht verwerven in de betekenis van historisch gegroeide maatschappelijke verschijnselen, ontwikkelingen en vraagstukken voor hun eigen leven. Het gebruik van de eigen omgeving als historische informatiebron kan daar naar mijn mening een wezenlijke bijdrage aan leveren.

Fanny Philips

Bij wijze van voorbeeld neem ik u even mee naar de geschiedenis van uw eigen omgeving voor de komende twee dagen. De omgeving van Huize Bergen in Vught².

Wanneer u bij de uitgang van het terrein rechtsaf gaat en de A2 oversteekt, vindt u aan uw linkerhand het huis Muizerik. In 1940 woont hier Fanny Philips met haar ouders, broer en zus. Fanny is dan zeventien jaar en volgens jongens uit die tijd een uitzonderlijk mooi meisje. Fanny gaat naar school op het Mariaalyceum in 's-Hertogenbosch. Net als alle andere scholieren heeft zij daar haar vrienden en vriendinnen.

Maar op 16 augustus 1941 ontvangt haar school een circulaire van het ministerie van Opvoeding Wetenschap en Cultuurbescherming. Alle joodse

leerlingen die ingeschreven staan moeten worden aangemeld. De ingevulde lijst wordt drie dagen later verstuurd. Fanny Philips staat erbij.

Wat Fanny vervolgens is overkomen weten we grotendeels van haar zelf. Zij schreef vaak aan haar vriendin Ans Schreurs die op kostschool zat. De briefwisseling begint op 21 april 1942 wanneer Fanny schrijft dat haar ouderlijk huis wordt gevorderd door de Duitsers.

Tussen de bakvissenpraat van twee vriendinnen door lezen we hoe het net zich langzaam maar zeker om Fanny sluit. Verordeningen beperken haar bewegingsvrijheid. Radio's en fietsen moeten worden ingeleverd. Het contact met vrienden en vriendinnen komt onder druk te staan. Fanny kan geen kant meer op en wordt gek van verveling. Alleen Ans blijft haar vriendin trouw hoewel vader Schreurs bezwaar heeft tegen de vriendschap van zijn dochter.

In een van haar brieven aan Ans schrijft Fanny: *'Ik moet jou bedanken voor de vele dagen dat je me gezelschap hebt gehouden en met me mee ging om boodschappen te doen. Dat zal ik nooit vergeten.'*

Op 10 april 1943 moeten alle Joden zich in het kamp Vught hebben gemeld. De familie Philips weet uitstel te krijgen. In die dagen komen duizenden joden uit verschillende delen van het land op het station in Vught aan. Als vrijwilligster helpt Fanny deze mensen met het sjouwen van hun bagage. De gevangenen in kamp Vught krijgen voedselpakketten van het Rode Kruis. Deze en andere hulpacties worden geleid door mevrouw van Beuningen die hier in Huize Bergen woont. Maar ook Huize Bergen wordt door de Duitsers gevorderd. Het wordt het hoofdkwartier van generaal Kurt Student die de weerstand tegen de geallieerde luchtaanvallen moet coördineren. Hier in huis krijgt hij de plannen van de operatie Market Garden onder ogen die op het lichaam van een neergestorte piloot zijn gevonden. Het is aannemelijk dat deze informatie het verloop van de operatie Market Garden en dus van de bevrijding heeft beïnvloed.

Maar Fanny Philips zou de bevrijding niet meemaken. Haar laatste brief aan Ans schrijft zij op 25 juni 1943. Twee en een halve maand later sterft zij in Auschwitz.

Waarde

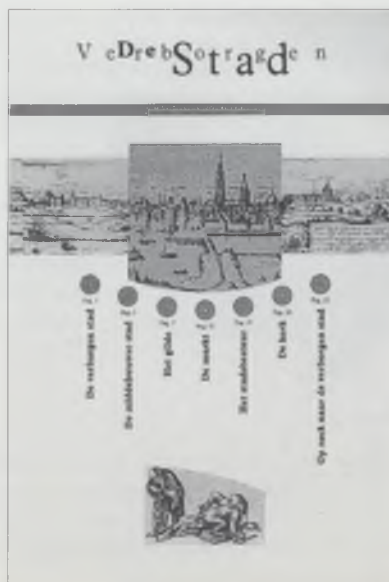
Leerlingen leven in een omgeving die een historische dimensie heeft, maar zij zijn zich daarvan zelden bewust. Het decor van Fanny's leven in Vught bestaat nog steeds. Haar geboortehuis, het station, het kamp Vught en Huize Bergen staan hier als stille getuigen. In het archief liggen de bewijzen van haar bestaan. Na meer dan vijftig jaar heeft Ans de brieven van Fanny nog steeds in haar bezit.

Inhoudelijk sluit deze persoonlijke geschiedenis aan bij de kerndoelen met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog. Er is ook de mogelijkheid om aansluiting te zoeken bij de kerndoelen voor wat de vaardigheden betreft. Zeker wanneer het archief, het lokale museum of het Nationaal Monument Kamp Vught als informatiebron door leerlingen worden gebruikt.

Door confrontatie met het verleden in de eigen omgeving komt het verleden 'dichterbij'. Met behulp van bronnen in en uit de omgeving worden abstracte begrippen als discriminatie en deportatie concreet. Door identificatie met een historische persoon wordt inleving mogelijk en krijgen normen en waarden als onvoorwaardelijke vriendschap gestalte.

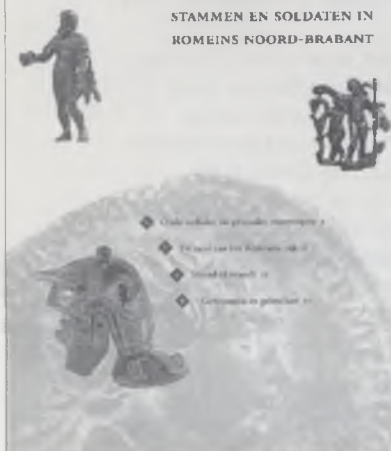
Samenwerking

Er zijn vele mogelijkheden om de geschiedenis van de eigen omgeving in het onderwijs te betrekken. Exemplarisch, thematisch, chronologisch of met het accent op onderzoeksvaardigheden. Er is een grote variëteit aan onderwerpen tussen prehistorie en



Aan de rand van het Romeinse Rijk

STAMMEN EN SOLDATEN IN
ROMEINS NOORD-BRABANT



contemporaine geschiedenis denkbaar. Een heel scala van bronnen staat tot uw beschikking: van archeologische opgravingen, voorwerpen, gebouwen, tot en met archiefstukken en personen. De wijze waarop de leerlingen met de geschiedenis van de omgeving in contact gebracht kunnen worden loopt uiteen van een gekopieerd archiefstuk in de klas tot en met diverse vormen van veldwerk op locatie.

De manier waarop de omgeving met en door de leerlingen kan worden ontsloten is een keuze van de leerkracht. Naast de mogelijkheden zijn echter minstens zoveel beperkingen van inhoudelijke en praktische aard op te noemen. Natuurlijk is er tijdgebrek, zijn er kwesties van inpassing in het leerplan, spelen afstand en bereikbaarheid een rol en beperkt de schoolorganisatie de mogelijkheden. Bovendien heeft lang niet iedere omgeving evenveel te bieden. Ik wil deze problemen geens-

zins bagatelliseren. Maar dat iedere omgeving tenminste iets te bieden heeft, staat voor mij als een paal boven water.

Het werken met de omgeving als historische informatiebron is arbeidsintensief. Het veronderstelt onderzoek en bewerking van bronnen om ze voor leerlingen toegankelijk te maken. Voor een individuele docent is dat bijna niet te doen.

Een docent hoeft mijns inziens ook niet alles alléén te doen. Er is materiaal en expertise in culturele instellingen als musea, archieven en historische verenigingen. Samenwerking met dergelijke instellingen ligt dan ook voor de hand.

Doorslaggevend voor een goede samenwerking tussen school en archief of museum is het besef dat archief- of museummedewerkers en leerkrachten beschikken over verschillende specialisaties die elkaar aan kunnen vullen.

Archief- en museummedewerkers zijn in de regel niet onderwijskundig of didactisch geschoold, terwijl leerkrachten specifieke kennis over de omgeving en de bronnen ontberen.

In de samenwerking met culturele instellingen zouden leerkrachten een centrale rol moeten spelen. Zij weten als het goed is, wat zij willen en wat hun leerlingen aan kunnen. Zij kunnen helderheid verschaffen omtrent leerdoelen, zowel met betrekking tot kennis als tot historische vaardigheden. Musea en archieven kunnen binnen dit kader hun bronnen en expertise inzetten. Zo kan zich een doelgerichte samenwerking ontwikkelen.

De tijdsinvestering die dit van school, archief of museum vraagt kan een groter rendement krijgen wanneer de samenwerking op lokaal niveau een meer structureel karakter krijgt. Bijvoorbeeld wanneer vertegenwoordigers van verschillende geschiedenissecties in samenwerking met archief of museum gezamenlijk bronnenmateriaal samenstellen en bewerken of onderzoeksprogramma's ontwikkelen. Vele handen maken licht werk. Zo kunnen scholen, archieven en musea elkaar op lokaal en regionaal niveau versterken.

In dit verband wil ik u graag wijzen op de provinciale steunfuncties voor musea en regionale geschiedbeoefening. In iedere provincie opereren museumconsulenten. Zij zijn een belangrijk contactpunt wanneer het gaat om musea in uw regio. Hetzelfde geldt voor de consulenten voor lokale

en regionale geschiedbeoefening. Zij onderhouden contacten met historische verenigingen en heemkundekringen, archieven en andere relevante instellingen. Zij kunnen u behulpzaam zijn bij het doorverwijzen naar de personen en instellingen die u zoekt.

Het gebruik van de omgeving zelf en de bronnen in archieven, musea en andere instellingen die erop betrekking hebben, leiden tot een zinvolle verrijking van het geschiedenisonderwijs. Daarmee wordt recht gedaan aan gestructureerde en gedetailleerde beeldvorming van het verleden en het heden en dus aan de historische vorming van leerlingen. Bovendien wordt het geschiedenisonderwijs zo (ook voor u) nog leuker.

Noten

1. J.A.A. van Doorn, 'Historisch besef is voor bejaarden' in: *HP/De Tijd* 15-1-1993.
2. De geschiedenis van Fanny Philips is terug te vinden in de lesbrief *Op hoog bevel van elders. Kinderen en het Kamp Vught 1943 - 1949* (Stichting BRG, Den Bosch, tel. 073-6146193) 33 blz., prijs f5,-. Bij de BRG kunt u ook informatie krijgen over de andere lesbrieven die bij dit artikel zijn afgedrukt.

Zij telt voor twee



Vrouwenarbeid

Wat voor werk, hoe, hoe vaak?

Pag. 1

Zij staat haar mannetje

Overgenomen uit: *Wetland* (1988-1989)

Pag. 1

Gelijke rechten, gelijke plichten

De magis (1988) op een zelfstandig beeld

Pag. 1